

sanatsal m

... ve taşlar

o

n

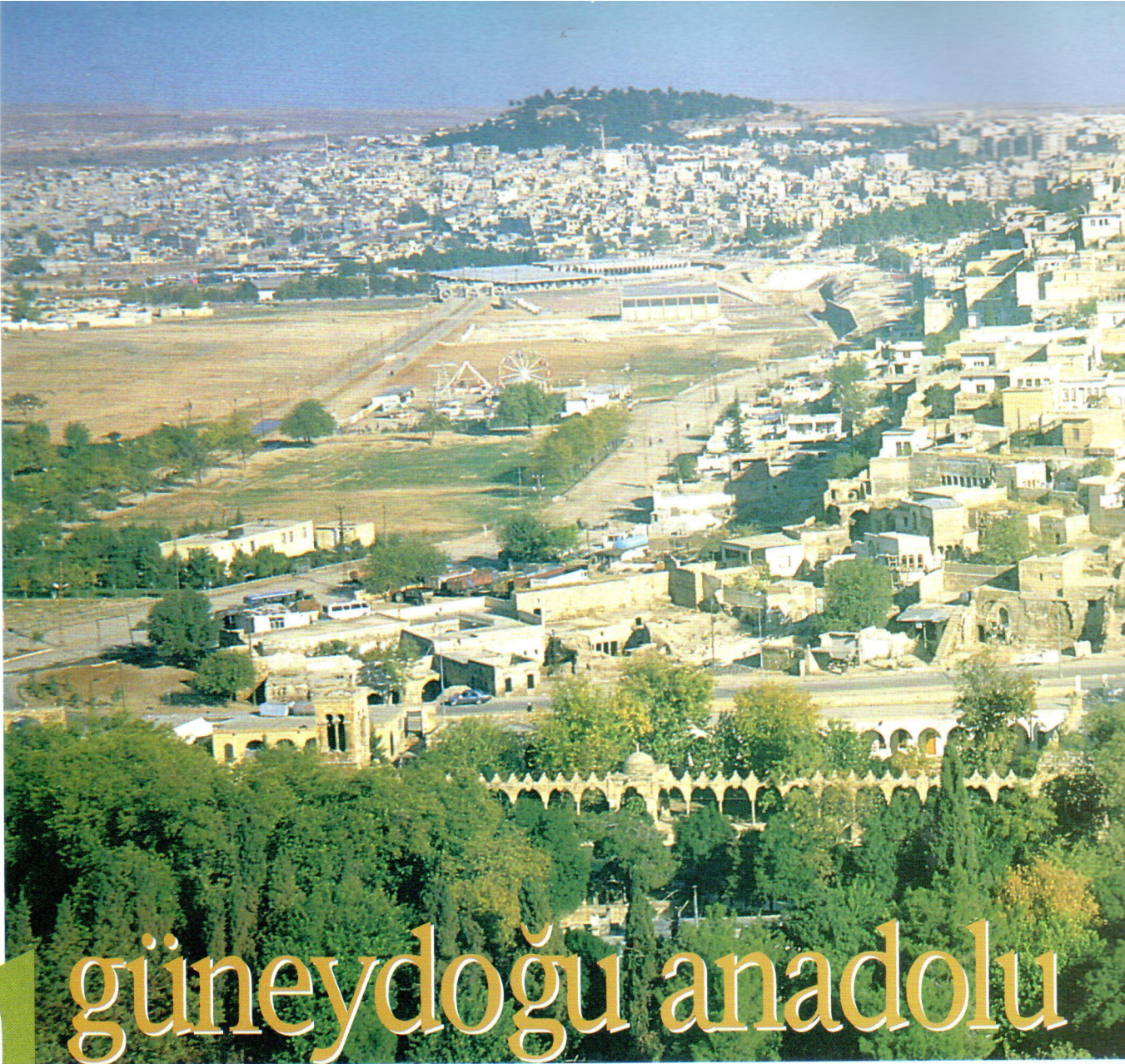
a

k

k

tanıktır

güneydoğu anadolu

Kültürünü

Metin Sözen

21. yüzyıla

taşımak...

Kale'den Şanlıurfa'nın genel görünüşü (üstte)
Diyarbakır Dicle Köprüsü (yan sayfada altta)
geleneksel Diyarbakır evi ve ayrıntısı (altta ve üstte)

dünyanın büyük sorunlarının düğümlendiği coğrafyalar içinde bizlerin yaşamıyla ilgili iki nokta gene hepimizin gündeminde sıcaklığını sürdürmeye başladı. Anadolu odaklı tarihin büyük olaylarını ve sonuçlarını binlerce yıl derinliğinde düşündüğümüzde, “Mezopotamya” ve “Balkanlar”, siyasal ve kültürel ilişkiler açısından keşintisiz bu potanın içinde yer almışlardır.

Ulaştığımız son bilimsel verilerin ışığında Anadolu’da gelişen büyük uygarlığın tarihi yeniden gözden geçirilir ve ilişkilerin boyutları günümüz anlayışı içinde ikinci kez değerlendirilmeye alınırsa, bu coğrafyanın günümüzde de önemini koruduğu görülür. Burada bizleri düşündüren, dünün önceliklerinin “değişikliğe” uğramasıdır.

Mezopotamya ve Anadolu, tarihin uzun bir döneminde bilimin, siyasetin ve kültürün çok boyutlu gelişmesinin kaynağı olma özelliğini sürekli korumasına karşın, 16. yüzyıldan sonra bu özelliğini Avrupa’ya kaptırmış, sürekli bir inişi yaşamaya zorunda kalmıştır. Bu süreç içinde “petrol olgusunun” dünya gündeminin öncelikli maddelerinden birisini oluşturması nedeniyle de, bu bölgede yaşayan toplumlar bir türlü “sağlıklı bir yaşama” kavuşmamıştır.

Böylesi bir toplumsal kesit, kuşkusuz tek boyutlu olarak değerlendirilemez. Yakın geçmişte ve bugün dünyanın güç odaklarını ellerinde tutan ulusları, bu coğrafyanın büyük birikimlerine uygun bir yaşam biçimini geçerli kılmamak için “her türlü çatışmaya” sürekli gündem oluşturmuşlardır.

Bu topraklarda yaşayanlara dünyanın yeni olanaklardan yararlanmasını önleyici “bu hareketli ortam”, en büyük zararı insanlık tarihinin evrimini belgeleyeceğimiz kültürel birikimin öğrenilmeden yitirilmesine de yol açmıştır. Kısaca tek boyutlu çıkarlar uğruna burada “yaşayan insanlar ve dünya uygarlığı” gözden çıkarılmıştır.

Son gelişmelerin yeniden düşündürdükleri

Irak’ın ikinci kez bombalanması tehlikesi sırasında bizleri yeniden düşünmeye iten durum şimdi Balkanlar için de söz konusudur. Sonuçta ölen insanlarla birlikte yaratılan “binlerce yıllık kültür de gözden çıkarılmakta”, dünya ağır bir kimlik sorunuyla karşılaşmaktadır. Türkiye, çevresindeki bu sorunların ışığında “Anadolu kimliğinin” temel girdileri olan Mezopotamya ve Balkanlara farklı yaklaşımlarla eğilmeli, öncü girişimleriyle tek boyutlu zorlamalardan dünyayı uzaklaştırmanın yollarını aramalıdır.

Burada bize düşen bölüm ise, güçlü kültürel bağlarımızın temel nedenlerini açıklamaya olanak sağlayacak verileri sağlam kavramlara yaslayarak, dünya gündemine “yeni bir söylemi” egemen kılmaktır. Güneydoğu Anadolu böylesi bir çıkış için bulunmaz bir kaynak olarak gözükmektedir. Bu güçlü kaynağın “insanlık tarihinin kaçınılmaz sonuçlarını” içerdiğini somut biçimde dünyaya sunmak ise, Türkiye’nin becerisiyle ilgilidir. Güçlü sürekliliğe bağlı bu birikimin

Harran Ulu Camisi (üstte)
Şanlıurfa Ulu Caminin
minaresi (altta)

birçok “ilk’leri” varlığında taşınması, Güneydoğu Anadolu için bir anlamda 21. yüzyıla hazırlık niteliğindedir. Kuşkusuz bu şansı kullanmak, kültürel birikimin iyi “araştırılması”, önemi oranında “korunması”, çok boyutlu “değerlendirilmesiyle” doğrudan ilgilidir.

Kültürel birikim bizlere hangi olanakları getirebilir?

Bu tür sorularla karşılaştığımızda, inandırıcı cevaplar aradığımızda, tarihsel derinlik içinde bazı temel çıkış noktaları bizlere yol gösterebilir. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesini, Anadolu’nun diğer bölgeleriyle ve Mezopotamya’yla birlikte düşündüğümüzde, bilimsel verilerle günümüze akıp gelen geleneksel değerleri yeniden gözden geçirdiğimizde, insanlık tarihinin “inançlara dayalı zengin ortamıyla” birlikte “devrim niteliğinde değişim” hareketlerinin kaynağıyla da karşılaşılmaktadır.

Tarihin en eski dönemlerine inerek insanoğlunun inançlar dünyasında dolaşmaya başladığımızda, bugüne uzanan temel öğelerin büyük bir bölümünün yaratılma ortamının bu topraklar olduğu görülür. Dinler tarihinin evrimini soğukkanlı inceleyenler, dinler arasındaki ilişkilerin “nedenlerini ve niçinlerini” sağlıklı açıklamaya çalışanlar için bu coğrafya inanılmaz zenginlikleri ve sonuçlarını içerir.

Söylentilerle başlayan, gerçeklerle buluşan, insanın kendini tanımasıyla gelişme gösteren her sonuç, zaman zaman bu coğrafya için doğal bir gelişmedir. Mağaradan çıkarak doğayla ilişki kurmak isteyen insanın kendine güvenerek yerleşmeyi düşünmeye başlamasına neden olan olayların izlerini aradığımızda, günümüzün yerleşme yerleri çevresinde birçok ilginç merkez bizlere inanılmaz ipuçları verir.

Uygarlık adına “aşama”, evrim adına “örnek” arandığında, günümüzün Güneydoğu Anadolu kentleri sayısız özellikleriyle karşımıza çıkarlar. Sorduğumuz soruya, ilk yerleşme-

lerin, ilk tarihsel dönemlerin yaşandığı yerlerin bu topraklarda bulunması, sanırım yeterince cevap niteliği taşımaktadır. Olanakların bir bir sayılmasıyla da **"din - dil - yazı - hukuk"** gibi insanlığın evreminin temel taşlarının burada atıldığı belgelenebilir.

Günümüz insanına düşen görev nedir?

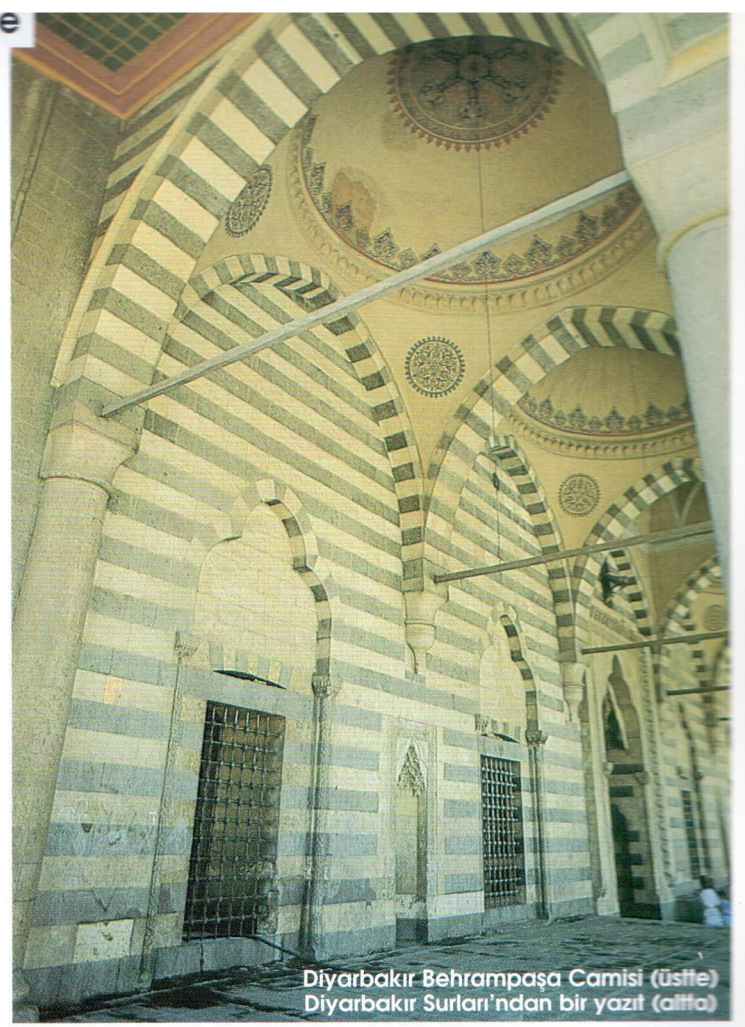
Böylesi çok yönlü cevap bekleyen bir sorunun ilk sözcüğü ise **"korumak"** olmalıdır. Bizlerin, dünyanın kimliğinin açıklanmasında temel nitelikte verileri içeren birikimi koruması, **"günümüzü olduğu kadar geleceği de"** yaşanabilir kılacaktır.

Şimdi bize düşen, bu verilerin, bu tarihsel belgelerin günümüz yaşamıyla ilişkisinin kurulması, geleceğe farklı boyutlarda aktarılabilmesidir. Bu doğrultuda çabalar, hiç kuşkusuz **"doğru yöntemlere dayalı yeni tasarımları"** gündeme getirmektedir.

Bir anlamda bu, Güneydoğu Anadolu'yu öncelikle bir kültürel bütün olarak ele almak, tarihin tüm dönemlerini içerecek biçimde çok yönlü değerlendirmelere olanak sağlayacak bir programa ulaştırmak demektir. Keban ve Atatürk barajlarının ülke gündemine girmesiyle hızlanan çok yönlü araştırma ortamı, kısa sürede sonuç almayı gerektirecek bir sıkışıklıkta yürütüldüğü için kalıcı bir siyaseti sürekli kılamamış, **"bölge ölçeğinde kültür öncelikli bir kurumsallaşma"** gerçekleşmemiştir.

Bu olumsuzluklara karşın, değişik üniversitelerin, sorumlu kurum ve kuruluşların yoğun çabalarıyla baraj gölü altında kalacak bölgelerde kültürel varlıkların kurtarılması, kurtarma kazılarının yapılması süreci yaşanmıştır. Böyle bir deneyimin de gösterdiği gibi, yeni yöntemlerin denenmesi temel koşul olarak belirmiş, umulanın çok üstünde bir **"bilgi birikimine"** ulaşılmıştır.

İnsanlık tarihinin şaşırtıcı sonuçlarını içeren **"yeni bulgular"** ister istemez büyük bir sorumluluğu da birlikte getirmiş, olayın salt bir sulama, enerjiye kavuşma, toprakları yeniden değerlendirme boyutlarında görülemeyeceğini göstermiştir. GAP gibi **"çok yönlü sonuçları içeren bir büyük olgu"**, bu tür girdiye öncelik sağlayan bir anlayışla ya-

Diyarbakir Behrampaşa Camisi (üstte)
Diyarbakir Surları'ndan bir yazıt (altta)

şama geçirilirse, sınırlı bir değişim anlamı bir sürekliliğe dönüşmüş olur.

Türkiye bu gelişmelerle ilk kez büyük bir olanağa kavuşmaktadır. Tarımı, sanayiye iyileştirme girişimine hız verirken, bölge ölçeğinde **"tarihin her dönemini varlık olarak öne çıkarma"** şansına ulaşacaktır. Böylece günümüzle güçlü bağ kuran, toplumsal - kültürel bir dünya çıkışı için sağlıklı zemin oluşturan, çok kalıcı bir öge yaşama geçecektir. Bu aynı zamanda **"çevre"** ve **"kültür"** öncelikli bir **"dünya tanıtımı"** demektir.

Herşey dönüp dolaşıp korumaya, bilimsel araştırmaya, yeniden kalıcı örgütlenmeye dayanmaktadır. Güneydoğu Anadolu'nun **"çevresel ve kültürel birikimi"** içinde yetişmiş kadroların varlığı, sağlıklı çıkış yapmayı kolaylaştırmak-

İki özgün sokak: Şanlıurfa (üstte), Diyarbakır (altta)

ta, GAP ve diğer geniş kapsamlı programların kazandıracığı yeni olanaklar da gerçek bir örgütlenme umudunu pekiştirmektedir. Bu sürecin yakalanması için, “**kamu - özel - yerel - sivil birlikteliğini**” sağlayacak somut örneklerle hızla ulaşmak gerekmektedir.

Küçük denemelerden büyük sonuçlara gitmek

Yıllardır Güneydoğu Anadolu’da kültürel varlıkların kimliklerini yitirmemesini sağlamak için gösterilen çabalar, buna uygun örgütlenmeler, bütüne giden yolda bir deneme olarak düşünülürse, öncelikle “**başlamış girişimleri hızlandırmak**” gerekir. Bu noktada Diyarbakır, Midyat, Mardin, Şanlıurfa, Cizre kendine düşen sorumluluğu taşımaya aday gözükmektedir.

Diyarbakır’da kamu - özel - yerel - sivil birlikteliğinin ilk işaretleri surların onarımıyla başlamış, Mardin Kapı’nın ve çevresinin düzenlenmesi, bu konuda bir başlangıç olarak görülmüştür. İçkale’nin tüm güç odaklarının birleşmesiyle uluslararası boyutta bir sanat ve kültür merkezi olması, birbirinden önemli yapıların yeni işlevlerle donatılması, anlamlı bir çıkış noktası olacaktır. Buna bir eski evin alınarak “**Diyarbakır Araştırmaları Merkezi**” olarak değerlendirilmesi, Cemil Paşa Konağı’nın ailesi tarafından onarılarak gene kültürel ağırlıklı olarak Diyarbakır’ın yaşamına katılması, önemli bir hareketin işaretleridir. Yazar Esmâ Ocak’ın bir evi böylesi bir doğrultuda yaşama geçirmesi öncü bir hareket olmuş, umutların artmasını sağlamıştır.

Mardin’de valilik benzer çabaların içindedir. Yakında bir Mardin evi yeniden bu doğrultuda işlevlendirilecektir. Belediye olarak yaratıldığında Mardin konusunda bu yeni harekette kendine düşen görevi yapmaya hazırdır.

Midyat’da ise, kaymakamlığın yoğun çabalarıyla kentin tarihsel ve kültürel kimliğinin korunması yolunda her yol denmektedir. İlk düşündükleri, görkemli Midyat evlerinden birisini onararak bilimsel araştırmalara, sanat etkinliklerine açmaktır. Şimdiden seçilen ev için değişik kaynaklar zorlan-

...VE TAŞLIR TANIKTIR

“

T

oplumların - ulusların - dünyanın zaman zaman “aklını yitürçesi-ne” dünü - bugünü - geleceği düşünmeden büyük yanlışları yapma ortamına itilmesi, hepimizin her konuda soğukkanlı düşünmeyi yaşam biçimine dönüştürmeye yöneltmektedir.

İki dünya savaşından Türkiye'nin yakın çevresinde bir türlü bitmeyen çekişmelerin de gösterdiği gibi bu durum, ulusları olduğu kadar onurlu bir yaşamı egemen kalmak isteyen bireyleri de sürekli “tedirgin” etmekte, birikimlerine uygun “sağlıklı ve güvenli” bir yaşam biçimi gündem oluşturamamaktadır.

Oysa, büyük bilgi birikimine, binlerce somut deneyim ve örneklerle dayanarak dünyada “her birey”, bunu anlamlı sonuçlara ulaştırmaya çalışan “her ulus”, geleceği daha mutlu kılabilir, doğayı ve kültürü gözden çıkaran “savaşlara”, ulusları birbirine düşüren “oyunlara” “dur” diyecek yöntemleri daha kolay bulabilir.

Burada hepimize düşen “tarihsel görev”, yanlışları somutlayacak ortamı “dürü” tutmaktır. Uluslar ve toplumlar akıl ölçüleri içinde açıklanması güç yanlışlara itildiklerinde, geçmiş örnekleri anımsatacak, sonuçlarının yarattığı dönüşü olmayan yolları gösterecek “uygarlık belgelerini” büyük bir hızla onlara sunabilmektir.

İnsanın kısa yaşamından başlayarak toplumlara - dünyaya, inanılmaz “bilgi - birikim - deneyim yüklü mirası” karşılıksız aktarmayı bekleyen “yaşlı tarihten” gerektiğinde yararlanmamak, ayımsızlığın ötesinde bir bilinç eksikliğidir.

Aymazlıktan, geleceği mutsuz kılacak yaklaşımlardan uzaklaşmayı isteyen herkesin yaşanacağı topraklar içinde “Anadolu”, ilk yol gösterecek yüklü birikimin kaynağıdır. Bu toprakların son kullanıcıları bizler başta olmak üzere dünyada herkes, “yanlışlarını azaltmak”, “doğrularını çoğaltmak” istiyorlarsa, Anadolu'ya gereken “özene” göstermek zorundadırlar.

Bugün yalnız, Güneydoğu Anadolu'da yapılan kazıların - araştırmaların sonuçlarına, taş - toprağa yazılmış yazıtların bizlere ulaştırmaya çalıştığı uyarıcı nitelikli cümlelerine bakıldığında bile, insanlık tarihinin, uygarlık tarihinin yaşamımıza yol gösterici, “karşılık istemeyen doğrularına” rastlarız.

“...ve taşlar taniktir” sözünün anlamlı sonuçlara ulaşmasının tek yolu ise, yanlışları yinelememektir. Bizden sonra bu toprakları daha güçlü değerlendirecek insanların yetişeceğine inanmaktır. Bu hiç kuşkusuz “süreklilik kavramına yeni boyut” getirmekten - kazandırmaktan geçmektedir.

ÇEKÜL Vakfı'nın bu doğrultuda oluşturmaya çalıştığı “Anadolu Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi”, zaman zaman bellegini yitirme noktasına gelen dünyaya bu toprakların eşsiz deneyimlerinin belgelerini sunarak, yaşamı - siyaseti - kültürü anlamlı kulmanın da geçerli bir yol olduğunu göstermek istemektedir.

Böylesi köklü birikimin sonuçlarını kuşaklar boyu “yaşanabilir ortamlara kavuşturmak” ise, sanırız “her bilinçli bireyin” kendine olan sorumluluğunun kaçınılmaz sonucudur.

”

ÇEKÜL Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı

Diyarbakir Surları'nda Artukoğulları Dönemi'ne ait çift başlı kartal kabartması

maktadır. Bunu bir dizi kalıcı etkinlik izleyecektir. ÇEKÜL Vakfı da “Her Bölgede Bir Kenti Kurtaralım” kampanyasında Güneydoğu Anadolu'da Midyat'ı seçmiş, ardından başta Dicle Üniversitesi yetkilileri olmak üzere diğer illerdeki uzman ve sanatçılar bu kente katkıyı hızlandırmış, böylece ilk güçlükler aşılmıştır.

Şanlıurfa bölgede somut sonuçlar açısından olumlu bir kent olarak bir dizi eylemi gerçekleştirme şansını yakalamış gözükmektedir. Sanatsal ve kültürel amaçlarla geleneksel Urfa evlerinin onarılması, Sipahiler Çarşısı'nın kimliğine uygun yeniden düzenlenmesi, Balıklı Göl Çevresi'nin bütünüyle yeniden işlevlendirilmesi, İsa Beden Evi'nin TBMM'nin katkılarıyla onarıma alınması, hep yeni bir anlayışın işaretleri olarak görülmektedir. Burada temel özellik, değiştiğimiz kamu - özel - yerel - sivil örgütlerin birlikteliğine dayalı eylemlerin sürdürülmesidir.

ÇEKÜL Vakfı'nın Harran'daki ağaçlandırma çalışmalarının yanı sıra her noktada proje ve uygulamalara desteği, tıkanan alanlarda çözüm önerileri geliştirmesi örneğinde olduğu gibi birçok sivil toplum örgütü, yoğun bir dayanışma anlayışı içinde “kültürlerini yerinde zenginleştirme”, “yaşam olanaklarını hızla artırma” çabası içindedir.

Bölge ölçeğinde “gerçek bir bilimsel merkez oluşturma” yolunda var olan birikimlere ortam hazırlamak için herkes, yazıları - tasarımları, farklı nitelikte destekleriyle katkı vermektedir. Bunun bir işareti derginin bu sayısıdır. Sürekliliği hepimizin ortak dileğidir. Değişik boyutlarda somut sonuçlara ulaşılması ise, kültürel varlıkların öncelikle “yaşatılmasına” bağlıdır.

Sonuçta Anadolu'nun, Mezopotamya ve Balkanlar bütünü içinde varlığını 21. yüzyıla taşıması, zaman yitirmeden kendini “kültüre yaslaması”, bunu bilinçle dünyaya sürekli ve güçlü açıklamasıyla mümkündür. GAP Projesi'nin “anlamlı bir dünya projesi” olması, bu sürecin yakalanmasıyla kalıcılığa dönüşecektir.

Hiç kuşkusuz “Güneydoğu İnsanı”, bu birikimin ve bilincin temel kaynağıdır.